

سرگروه: آیدا ناظری

زیر گروه: فائزه ربیع, فاطمه بیانوندی, زهرا خدابخش

نام دبیر محترم: سرکار خانم مرادی

درس: علوم و فنون

پایه یازدهم انسانی

دبیرستان دوره دوم دخترانه شاهد معراج

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اگر برد درخت برآمد جای
نیابم، که از بر شدن نیست پای
توانم مگر؛ سایه ایی ساختن
به نزدیک آن سرو سایه گلن
کزین نامور نامه می شاهوار
به کیتی، بانم، یکی یادگار

درس نهم :

استعاره

گفتم ز سود دل فکنم طرح مصرعی
مضمون به داغ غوطه زد و استعاره سوخت
(بیدل دهلوی)

استعاره چیست؟

• استعاره

در لغت: به معنی عاریت و وام گرفتن.
در اصطلاح ادبی: به کاربردن لغتی به جای لغتی دیگر
به دلیل شباهت در ویژگی یا صفتی مشترک.
در ارتباط با مجاز: استعاره در واقع نوعی
مجاز است، همانطور که در درس ششم
آموختیم، بین معنای حقیقی و غیر حقیقی
لفظی که به کار می بریم رابطه و پیوندی
وجود دارد (علاقه). حال اگر این رابطه و
پیوند و علاقه از جنس مشابهت بود، یعنی
میان معنای حقیقی و غیر حقیقی مشابهت
وجود داشت، این نوع مجاز را استعاره می گویند.

رابطه استعاره و تشبیه

- ویژگی مشترک: شباهت. هم در استعاره و هم در تشبیه، بین دو چیز (مشبه، مشبه به) مشابهتی یا صفت مشترکی پیدا می کنیم و از آن بهره می بریم تا سخن خود را زیباتر و اثر گذارتر کنیم.
- ویژگی تفاوت: در تشبیه (هر نوع تشبیهی) حتما هم کلمه مشبه و هم کلمه مشبه به آورده می شود، اما در تعریف استعاره گفتیم کلمه ای به جای کلمه دیگر استفاده می شود.

• برای مثال:

((اشک هایش مانند مروارید بود.))

ما در مثال بالا هم مشبه و هم مشبه به را داریم . پس همانطور که می بینید در این جمله تشبیه به کار رفته است.

((از چشمانش مروارید می ریزد.))

همانطور که در این یکی جمله می بینیم ، فقط یکی از طرفین یعنی مروارید ذکر شده است؛ پس ما در این جمله استعاره داریم.

برای ساده تر شدن سخن, روند رسیدن از تشبیه و
ارکان چهارگانه آن به استعاره را می توان چنین
نشان داد:

تشبیه گسترده	مشبه	ادات تشبیه	وجه شبه	مشبه به
تشبیه فشرده	مشبه		مشبه به	
استعاره	مشبه به / مشبه	+	ویژگی مشبه به	

الف) استعاره مصرحه (آشکار)

- اگر جایی فقط مشبه به ذکر شود، با این نوع استعاره سرو کار داریم . دلیل این که به آن مصرحه یا آشکار میگوییم این است که تشخیص دادن این نوع استعاره از نوع دیگر، یعنی استعاره مکنیه نسبتا راحت تر است؛ مثال:

گفتا که مرو به غربت و می بارید

از نرگس تر، به لاله بر مرواید

در بیت بالا واژه های (نرگس)، (لاله) و (مروارید) در معنای اصلی خود به کار نرفته اند؛ بلکه به ترتیب استعاره آشکار از (چشم)، (چهره زیبا) و (اشک) هستند.

- پس در استعاره های مصرحه، با توجه به قرینه ها، این که لغت در معنی اصل خود به کار نرفته تقریبا آشکار است .
مثال:

شب را به بوستان با یکی از دوستان اتفاق مبیت افتاد؛ موضعی خوش و خرم و درختان درهم؛ گفתי که خرده مینا بر خاکش ریخته و عقد ثریا از تاکش در آویخته .

واضح است که روی خاک این باغ خرده شیشه نریخته و از درختان انگورش، ستاره های صورت فلکی پروین آویخته نشده است؛ پس قرینه است که می گوید این الفاظ در معنی خودشان به کار نرفته اند، اولی استعاره از گل ها و سبزه های رنگارنگ(مشبه) است و دومی استعاره از خوشه انگو(مشبه).

ب) استعاره مکنیه (پنهان)

• در این نوع استعاره، مشبه ذکر می شود به همراه ویژگی ها یا لوازم مشبه به. مثال:

با قدرت بازوان عشقت سر پنجه صبر ناتوان است
در واقع ← عشق به انسانی تشبیه شده است که بازو دارد.
← صبر به انسانی تشبیه شده است که سرپنجه دارد.

استعاره این بیت از نوع مکنیه است: ذکر مشبه (عشق) (صبر) + ویژگی های مشبه به (انسان): بازو داشتن و سرپنجه داشتن .

انواع استعاره مکنیه:

((در این درس فقط با یک نوع استعاره مکنیه آشنا می شویم))

• صورت اضافی (اضافه استعاری):

گاهی نیز مشبه به حذف می شود و یک ویژگی از آن به مشبه اضافه می شود و به صورت ترکیب اضافی در می آید. به این نوع اضافه، اضافه استعاری می گویند. مثال:

گریه ابر بهار از دل پر درد من است

چهره زرد خزان از نفس سرد من است

← گریه ابر: ابر(مشبه) مانند انسان(مشبه به) است که میگرید(ویژگی مشبه به).

چهره زرد خزان: خزان(مشبه) مانند انسان(مشبه به) است که چهره ای زرد دارد (ویژگی مشبه به).

تشخیص یا جان بخشی

- یکی از مهم ترین اشکال استعاره مکنیه, تشخیص است .

هنگامی که در یک استعاره, مشبه غیر انسان باشد و مشبه به انسان؛ آن استعاره از نوع تشخیص است . به عبارت دیگر اگر به مشبه غیرانسان یکی از کنش ها, ویژگی ها یا صفاتی انسانی نسبت داده شود با تشخیص یا جان بخشی مواجه هستیم. مثال:

بگذار تا بگیریم چون ابر در بهاران

کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران

سنگ(مشبه به غیر انسان) کنشی انسانی انجام داده است (ناله کردن)؛ پس تشخیص و استعاره مکنیه داریم.

به مثال های زیر دقت کنید.

(1) با کاروان حله برفتم ز سیستان

با حله تنیده ز دل بافته ز جان

در این بیت فرخی دوبار حله را به کار برده است. در مصرع اول حله در معنای (جامه حریر) به کار رفته و در مصرع دوم آن را به قرینه های تنیده ز دل و بافته ز جان در معنای غیر حقیقی (شعر) به کار برده است. دلیل آن هم شباهت این دو از نظر لطافت و جامه حریر و شعر بوده است. از سوی دیگر می توان گفت شاعر، شعر را در لطافت و نرمی به حله تشبیه کرده و مشبه (شعر) را حذف نموده، مشبه به (حله) را به جای آن آورده است.

(2) باز امشب ای ستاره تابان، نیامدی

باز ای سپیده شب هجران، نیامدی

محبوب شاعر (مشبه) حذف شده و (ستاره تابان) و (سپیده هجران) (مشبه به) به جای آن آمده.

3) تا تو را جای شد ای سرو روان بر دل من

هیچ کس می نپسندم که به جای تو بود

سرو روان : استعاره از یار

4) هزار نقش برآرد زمانه و نبود

یکی چنان که در آینه تصور ماست

زمانه(مشبه)به انسانی مانند شده و نقش برآوردن که از ویژگی های

انسان است همراه مشبه آمده است.)

5) آتش است این بانگ نای و نیست باد

هر که این آتش ندارد, نیست باد

در مصراع نخست ,شاعر دو رکن اصلی تشبیه را ذکر کرده؛ اما در مصراع دوم

مشبه به را آورده است که از آن پی به مشبه می بریم.

۶) نفس باد صبا مشک فشان خواهد شد

عالم پیر دگر باره جوان خواهد شد

اگر غیر انسان (منادا) قرار گیرد، به این معنا است که آن را (انسان) پنداشته و به او ویژگی انسانی داده ایم؛ این هم نیز یک تشخیص است.

۵) باغ سلام کی کند، سرو قیام می کند

سبزه پیاده می رود، غنچه سوار می رسد

در این بیت شاعر به (باغ)، شخصیت انسانی داده است، زیرا سلام می کند و سرو مانند انسان قیام می کند و سبزه و غنچه نیز رفتار انسانی دارند. (تشخیص)

خوددار زینابی

(ت) هر کاو نکاشت مهر و ز خوبی گلی نچید،

در رهگذار باد نگهبان لاله بود

پاسخ: گل چیدن (استعاره از عمل نیک)

(ث) شب استاده است/خیره نگاه او/بر چاچوب پنجره من

پاسخ: ایستادن شب (تشخیص)

(ج) آینه ات دانی چرا غماز نیست؟

زانکه زنگار از رخس ممتاز نیست

پاسخ: غماز بودن آینه (تشخیص)

(چ) دهقان سالخورده چه خوش گفت با پسر

کای نورچشم من به جز از کشته ندروی

پاسخ: کشته (استعاره از اعمالی که از انسان سر می زند)

۲. تشبیه بیت زیر را بیابید و از آن یک استعاره بسازید و در جمله ای به کار ببرید:

دگر باره خیاط باد صبا بر اندام گل دوخت رنگین قبا

پاسخ : خیاط باد صبا : باد صبا مانند خیاطی است که با وزیدنش بر تن گل ها، لباسی زیبا از گلبرگ های رنگارنگ می پوشاند (باعث شکفتن گل ها می شود)

تبدیل به استعاره : باد صبا هر سحرگاه رختی تازه برای گل ها می دوزد و به آن ها می پوشاند.

4. ویژگی های شعر کلیم کاشانی را در بیت زیر بیابید و وزن و اژه های بیت را مشخص کنید:

ما ز آغاز و ز انجام جهان بی خبریم

اول و آخر این کهنه کتاب افتاده است

پاسخ: زبان شعر ساده است, در بردارنده حیرانی فیلسوفانه است؛ جهان را به یک کتاب کهنه که اول و آخرش از بین رفته, تشبیه کرده است .

وزن : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

کارگاه تحلیل فصل

۱. غزل زیر را بخوانید و موارد خواسته شده را پاسخ دهید:

جان به لب داریم و همچون صبح خندانیم ما
دست و تیغ عشق را زخم نمایانیم ما
از سیاهی داغ ما هرگز نمی آید برون
در سواد آفرینش آب حیوانیم ما
پشت چون آیینه بر دیوار حیرت داده ایم
واله خار و گل این باغ و بستانیم ما
از شبیخون خمار صبحدم آسوده ایم
مستی دنباله داره چشم خوبانیم ما
خرقه از ما می ستاند نافه مشکین نفس
از هواداران آن زلف پریشانیم ما
حلقه چشم غزالان حلقه زنجیر ماست
دائم از راه نظر در بند و زندانیم ما
گر چراغ بزم عالم نیست صائب کلک ما
چون ز بخت تیره دائم در شبستانیم ما

الف) ویژگی شعر صائب را در این غزل بررسی کنید.

پاسخ: قلمرو زبانی : لغات ادبی قدیمی ندارد-ورود لغات مربوط به مذاهب و افکار (خرقه)

قلمرو ادبی : کاربرد تشبیه (تیغ عشق)-ترکیبات تازه (شبیخون خمار صبحدم,دیوار حیرت, واله خار,سواد آفرینش)-کاربرد تشخیص (خنده صبح),(صفای سینه صبح)-تشبیه(ما همچون صبح خندانیم),(پشت چون آینه بر دیوار حیرت داده ایم),(باغ و بستان (استعاره از دنیا)-اضافه استعاری : دیوار حیرت, شبیخون خمار-کنایه : جان به لب داشتن.

قلمرو فکری: مضمون سازی از هر چیزی (حلقه چشم غزال-چراغ بزم عالم-پشت بر دیوار حیرت دادن)

در شعر معنی گرایی موج می زند و به صورت توجه ندارد؛ مضامین نو و ترکیبات جدید در آن فراوان اند.(شاعر در بازی با کلمات, افکار عامیانه و کم ارزش را لباس هنری پوشانده).

ب) شعر را از نظر زیبایی شناسی تحلیل نمایید.

پاسخ: قالب شعر غزل است. کاربرد آرایه های ادبی تشبیه، تشخیص، کنایه، اضافه های استعاری (استعاره) در آن به چشم می خورد. کنایه و حس آمیزی در (بخت تیره دیده می شود).

پ) وزن شعر را بنویسید.

پاسخ: فاعلاتن / فاعلاتن / فاعلاتن / فاعلن.

• متن زیر را از نظر زیبایی شناسی و ویژگی های فکری بررسی نمایید:
«مجموعه ای می بایست از هر دو عالم روحانی و جسمانی
که محبت و بندگی به کمال دارد تا با امانت مردانه و عاشقانه در سفت
جان کشد.»

پاسخ : زیبایی شناسی : نثر آراسته و دل انگیز و روان و شیوا است .
نثر کتاب مرصادالعباد الی امبدا الی المعاد گاهی ساده و گاهی
دارای سجع و موازنه است . از آرایه های تضاد, تناسب, تشبیه,
کنایه, استعاره و تلمیح در آن استفاده شده است :
تضاد : روحانی-جسمانی تشبیه : بار امانت
کنایه : کشیدن بار امانت استعاره : سفت جان: اضافه استعاری
تلمیح : بار امانت: به آیه ۷۲ سوره احزاب
ویژگی فکری : به آفرینش انسان اشاره دارد , که خداوند او را به
عنوان جانشین خود در زمین بر می گزیند . متن عارفانه است.

ممنونم از توجه شما عزیزان